

พระเครื่องเมืองพิจิตร

พระเครื่องหรือพระพิมพ์ของเมืองพิจิตรนั้น นับว่าเป็นที่รู้จักกันในกลุ่มนักเลงพระเครื่องมากที่สุดก็ว่าได้ กล่าวกันว่าพระพิมพ์ที่พบในเมืองพิจิตรนั้น มักจะพบในเมืองพิจิตรเก่าและใกล้เมืองพิจิตรเก่าเป็นส่วนมาก เนื่องจากเมืองพิจิตรเก่าเข้าใจว่าเป็นเมืองสระหลวง หรือเมืองโพนบุรีในสมัยสุโขทัยพระเครื่องหรือพระพิมพ์จึงทำขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา และคงจะทำกันเรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยาได้แต่เท่าที่พบเชื่อกันว่าส่วนมากเป็นพระพิมพ์สมัยสุโขทัย

สำหรับชื่อของพระพิมพ์เมืองพิจิตรนั้น เล่ากันว่า ตั้งชื่อตามพุทธลักษณะของพระพิมพ์บ้าง และตั้งชื่อตามกรุที่พบบ้าง เช่น พุทธลักษณะของพระพิมพ์คล้ายใบมะขาม ก็เรียกพระพิจิตรใบมะขาม พระพิมพ์ชุดใต้ใต้ต้นมะละกอ ก็เรียกว่า พระพิมพ์กรุ่มมะละกอ พระพิมพ์ได้จากวัดท่าฉนวน ก็เรียกว่า พระพิมพ์กรุท่าฉนวน เป็นต้น ผู้เขียนได้รวบรวมพระพิมพ์เมืองพิจิตรเท่าที่ค้นคว้าจากหนังสือต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

พระพิจิตรเกศคด

พุทธลักษณะของพระพิจิตรเกศคดนั้น ก็เนื่องมาจากปลายเกศคดนั่นเอง และฐานเฉียงด้วย องค์พระนั่งขัดสมาธิ หันหน้าออก เคียงตรงทุก ๆ ส่วนขององค์พระไม่ชัดเจนนัก ที่นูนเด่นมีวงหน้าอก และเข่า เก่านั้นและพิมพ์ด้วยเนื้อชินซึ่งมีทั้งชินเงิน และชินตะกั่ว คือถ้าเป็นชินเงินก็มีเงินผสมมาก แต่ถ้าเป็นชินตะกั่วก็มีตะกั่วผสมมาก สำหรับลักษณะเกศคดนั้น พละ วัฒน์ ได้เขียนไว้ในหนังสือ “เมืองพิจิตร” ว่า “ปัจจุบันพระพิจิตรเกศคดนั้นมีทั้งคดซ้ายและคดขวา คดขวาเป็นของเก่าจริง ๆ ก็มีที่ปลอมก็มาก ส่วนเกศคดซ้ายบอกชัดเลยว่าปลอมผู้พิมพ์ที่จะไม่มีความรู้เรื่องพระพิจิตรเกศคดอย่างถ่องแท้ จึงทำปลอมมาผิดลักษณะ พระพิจิตรเกศคดทั้งซ้ายขวา ที่เป็นของปลอมก็ตี ยับของเก่าแล้วพิมพ์ใหม่ก็ตีขอให้สังเกตเนื้อชิน ผิดกับชินรุ่นเก่ามากที่สุด พระพิจิตรเกศคดที่เป็นของเดิมรุ่นเก่าจริง ๆ พิมพ์ในสมัยสุโขทัยตอนต้นเท่านั้น”

ส่วนการทำพระพิมพ์เกศศคคนี้ สมพร คัชมาตย์ ได้เขียนไว้ในเรื่อง “พระเครื่องเมืองพิจิตร” ว่า “ในสมัยโบราณทหารทุกคนของชาวพิจิตรจะใช้อูณาโลมเป็นเครื่องหมายติดหมวก ปรากฏว่านักรบชาวเมืองพิจิตรเป็นนักรบที่เก่งกล้าสามารถ อาสาศึกดี เป็นที่ชื่นชอบของผู้บังคับบัญชาจึงให้ทหารพิจิตรใช้อูณาโลมเงิน เพื่อสะดวกต่อการเรียกใช้ ฉะนั้นเกจิอาจารย์ที่สร้างพระจึงพิมพ์ให้เกศศคค เหมือนอูณาโลมนั้นเอง”

แต่พละ วลัยโน ได้เขียนไว้ในหนังสือ “เมืองพิจิตร” เกี่ยวกับการทำเกศศคคทางขวาว่า “เพื่อเอาเคล็ดว่าคนเรานัดมือขวา เวลาชาวเมืองพิจิตรไปรบ เอาพระพิจิตรเกศศคคคล้องคอ เพื่อเป็นที่สังเกตว่าเป็นไพร่พลเมืองพิจิตร ซึ่งปรากฏว่าทำการรบได้เก่งมาก จนเป็นที่นิยมชมชอบของแม่ทัพนายกอง”

สำหรับ พระพิจิตรเกศศคคนี้ มีอยู่ ๒ อย่างด้วยกันคือ พระพิจิตรเม็ดข้าวเม่ากับพระพิจิตรใบมะขามซึ่งมีพุทธลักษณะที่แตกต่างกันคือ

พระพิจิตรเม็ดข้าวเม่า มีพุทธลักษณะแบนแบน ก่อนข้างกลมมน ด้านหลังแบนราบ องค์พระค่อนข้างนูนเล็กน้อย องค์พระเหมือนเม็ดข้าวเม่า มีเส้นนูนสามเหลี่ยมรอบองค์พระ แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือแบบนั่งขัดสมาธิและนั่งขัดสมาธิคปรก ขนาดของพระพิจิตรเม็ดข้าวเม่านี้ โตขนาดเม็ดข้าวเม่าบ้าง ใหญ่กว่าเม็ดข้าวเม่านิดหน่อยบ้าง เป็นพระที่ทำด้วยชินเนื้อละเอียดกล่าวกันว่าขุดได้ที่กรุวัดท่าฉนวนและวัดอื่น ๆ

พระพิจิตรใบมะขาม เป็นพระเนื้อชิน ขนาดโตเท่าพระพิจิตรเม็ดข้าวเม่า ลักษณะคล้ายใบมะขาม คือมีพุทธลักษณะแบนบาง ด้านหลังเรียบ หลังผ้าบัง หลังธรรมดาก็มี แฉงทรงมนบ้าง ก่อนข้างกลมก็มี กล่าวกันว่าพระพิจิตรใบมะขามนี้ขุดได้จากกรุบ้านตาโล่ ไกล้วัดนครชุม และตามกรุวัดอื่น ๆ อีกหลายวัดด้วยกัน

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์และคณะได้เรียบเรียงเรื่อง พระพิจิตรเกศศคค ไว้อีกว่า เมื่อไพร่พลชาวพิจิตรมีพระพิจิตรเกศศคคคล้องคอออกรบ มักเป็นคนที่ใจกล้าหาญ ไม่เกรงกลัวใคร ด้วยความกล้าหาญไม่เกรงกลัวใครนี้เอง ในตอนหลัง ๆ จึงมักเรียกว่า “ลูกพิจิตรเกศศคค” เนื่องจากไพร่พลของเมืองพิจิตรมีใจคอแกล้วกล้า จนได้รับคำชมเชยจากแม่ทัพนายกองเสมอว่าเป็นคนแกล้วกล้าไม่ย่อท้อต่อข้าศึกศัตรู ทั้งนี้เพราะความเชื่อมั่นว่าตนมีของดี คือพระพิจิตร

เทศคนนั่นเอง ด้วยเหตุอันนี้เอง เจ้าเมืองพิจิตรจึงได้สร้างพระพิจิตรเทศคนเป็นการใหญ่ เพื่อมอบให้ชาวเมืองที่ไปสงคราม แต่ครั้นเมื่อสร้างมาก ๆ เข้า ก็เป็นการสิ้นเปลืองเนื้อชิน เพราะสร้างพิมพ์ใหญ่ต้องใช้เนื้อชินมากจึงได้สร้างพิมพ์ให้เล็กลง เพื่อไม่เปลืองเนื้อชิน จึงได้กำเนิดพระพิจิตรเทศคนองค์เล็ก ๆ เป็นหมื่น ๆ ขึ้น พอได้เข้าพิธีปลุกเสกแล้ว ก็แจกทหารที่ไปสงครามบ้าง แจกชาวเมืองคล้องคอบ้าง บูชาไว้ที่บ้านบ้าง ทั้งนี้ให้ระลึกถึงว่า ชาวพิจิตรนั้น เป็นนักรบที่เก่งกล้าสามารถ และมีสัญลักษณ์ของเมืองพิจิตรคือ พระพิจิตรเทศคน ประวัติการสร้างพระพิจิตรจึงมีมาดังกล่าวนี้นี้ เมื่อสร้างกันรุ่นหนึ่งมากขึ้น เหลือจากแจกจ่าย ก็บรรจุลงในกรุ ดังนั้น พระพิจิตรเทศคนหรือพระพิจิตรเม็ตข้าวเม่าไบมะขาม จึงมีอยู่ตามกรุต่าง ๆ แทบทุกวัดในสมัยนั้น

พระพิจิตรกุ่มะละกอ

พุทธลักษณะของพระพิจิตรกุ่มะละกอนี้ มีรูปร่างโตขนาดหัวแม่มือ เป็นรูปสามเหลี่ยมไม่หนาไม่บาง ด้านหลังนูนคล้ายหลังเบียด ส่วนที่นูนออกมานั้นไม่ค่อยเรียวยาวกลมกลืนเหมือนหลังเบียดทั้งหลาย เหตุที่หลังนูนกล่าวกันว่า มีเหล็กไหลโตขนาดด้านหินเหล็กไฟฝังอยู่ เคยมีผู้ทูลคุปปรากฏว่ามีเหล็กไหลสีดำฝังอยู่จริง ๆ

พระพิจิตรกุ่มะละกอนี้ ชูชิตได้ที่หลังวัดโรงช้าง นอกตัวเมืองพิจิตรเก่า ขึ้นมาทางทิศเหนือ ชูชิตได้ใกล้ต้นมะละกอซึ่งมีต้นมะละกอขึ้นอยู่รอบ ๆ กล่าวกันว่า มะละกอบริเวณนี้มีรสหอมหวานอร่อยมาก ลักษณะของกรุเป็นเนินดินสูงชันพอสังเกตเห็นได้ อาจเป็นฐานโบสถ์หรือวิหารเก่าก็ได้ และบริเวณที่ชูชิตได้อาจเป็นฐานพระประธานก็ได้ ถ้าหากการชูชิตกันทำอย่างถูกต้องวิชาการทางโบราณคดี คงจะได้หลักฐานต่าง ๆ มากทีเดียว

สำหรับพระพิจิตรกุ่มะละกอนี้ มีทั้งเนื้อชิน เนื้อดิน และเนื้อผสมผสมรวมอยู่ด้วย ทั้งยังกล่าวกันอีกว่า มีพุทธานุภาพ นอกจากอยู่ยงคงกระพันชาติแล้ว ยังป้องกันเขี้ยวงาได้ อย่งดีเป็นเลิศ ถ้าใครมีพระกุ่มะละกอนี้คล้องคอ หรือบูชาแล้ว สุนัขจะกัดไม่เข้าเลย

พระพิจิตรกรู่ทำจนวน

พุทธลักษณะของพระในกรุนี้ ก็คือพิจิตรเม็ตข้าวเม่าและพระพิจิตรไบมะขามเทศคนนั่นเอง แต่ที่เรียกว่า พระพิจิตรกรู่ทำจนวน ก็เพราะชูชิตได้ในวัดทำจนวน จึงเรียกกันว่า

“พระพิจิตรกรุท่าฉนวน” สำหรับวัดท่าฉนวนนี้อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านเก่า คืออยู่นอกตัวเมืองพิจิตรเก่านี้เองกล่าวกันว่า วัดนี้เจ้านายสร้างไว้ ตรงที่มีที่ข้ามลำน้ำน่านจึงเรียกกันว่า ท่าฉนวน เมื่อเมืองพิจิตรตกเป็นเมืองหน้าด่านกรุงสุโขทัย เวลาเกณฑ์ไพร่พลออกศึก ก็เรียกรวมพลที่วัดนี้ และมีการบวงสรวงเทวดาออกฤกษ์ยามเคลื่อนทัพที่วัดนี้ และเมื่อเสร็จสงครามก็กลับมาทำโขนทวารที่วัดนี้อีก วัดท่าฉนวนจึงเป็นวัดแห่งวีรบุรุษ คงจะเป็นด้วยเหตุนี้เอง จึงมีการบรรจุพระพิจิตรไว้ในกรุนี้มากมายกว่าวัดอื่น ๆ พระในกรุวัดนี้ยังมีพระพิมพ์อื่น ๆ เช่นพระพิจิตรนาคปรก พระพิจิตรตื่นโตและพระพิจิตรใบข้าว เป็นต้น

สำหรับพุทธลักษณะของพระพิจิตรกรุท่าฉนวนที่แตกต่างไปจากพระพิจิตรเกศศคก็คือ พระพักตร์ป้อมและโหนก นั้งสมาธิ ข้อศอกมนกลม และเป็นพระเนื้อชินเงิน

พระพิจิตรใบตำแย

พุทธลักษณะมีรูปร่างคล้ายใบตำแย นั้งสมาธิใต้โพธิ์บัลลังก์ ปกรโพธิ์มีรายละเอียดประณีต องค์พระนั่งบนบัลลังก์สูง มีเส้นกลมเป็นแนวจากบนลงมาล่างเป็นรูปคล้ายอรัญญิก ลักษณะขององค์พระเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านล่างตัดตรง ด้านบนตัดเรียบ ความกว้างของพระวัดที่ฐาน ๓ เซนติเมตร สูง ๕ เซนติเมตร กล่าวกันว่าพระพิจิตรใบตำแยนี้ ถ้าหญิงมีครรภ์คลอดยาก หากได้นำมนต์จากพระนี้แล้วจะคลอดง่าย และปราศจากอันตรายต่างๆ ด้วย พระพิจิตรใบตำแยนี้ เป็นพระเนื้อชินละเอียด

พระพิจิตรตื่นโต

พุทธลักษณะเป็นพระยืนปางประทานพรพระบาทโผล่สูงเด่นออกมา จึงเรียกกันว่า “พระพิจิตรตื่นโต” เป็นพระชินเงินตีนกาคำสนิท ส่วนมากผู้ก่อนและระเบิดจนหมดงามนับว่าพระพิจิตรตื่นโตซึ่งเป็นพระยืนนี้หาชมได้ยากของเมืองพิจิตร

พระพิจิตรตื่นโตใบข้าว

พุทธลักษณะเป็นพระยืนปางประทานพรสูงประมาณ ๒ นิ้ว ที่พระบาทนูนโผล่สูงเด่น บางองค์พระบาทโผล่เอนเฉียงไป ด้านข้างขององค์พระรูปร่างคล้ายใบข้าว จึงเรียกกันว่า “พระพิจิตรตื่นโตใบข้าว” เป็นพระเนื้อชินเงิน สนิมตีนกาขึ้นคำสนิท

พระพิจิตรสามเศศ

พุทธลักษณะเป็นพระนั่ง ปางมารวิชัยหรือปางสัจจมาร อยู่บนแท่นสูง ๑ เซ็นติเมตร รอบองค์พระมีซุ้มเรือนแก้วโค้งรอบองค์พระจดเข้าทั้งสองข้าง ที่เศศพระสวมมงกุฏ แลดูคล้ายมีสามเศียร จึงเรียกว่า “พระพิจิตรสามเศศ” ความกว้างของฐาน ๑.๕ เซ็นติเมตร สูง ๓.๖ เซ็นติเมตร สำหรับเนื้อของพระเป็นพระเนื้อชิน

พระพิจิตรนาคปรก

พุทธลักษณะเป็นพระนั่งขัดสมาธินาคปรก ๗ เศียร เศียรนาคเป็นรูปตุ่มเล็กๆ ตอนบนกลาง ผิวกรูค่าแข็งมาก เนื้อในขาว มีอยู่ ๔ ชนิด คือ เล็ก กลาง ใหญ่ และ รongใหญ่ เป็นพระเนื้อชิน ชุดได้จากกรุต้นไทร ข้างพระปรางค์วัดนครชุม

พระพิจิตรกรุณาหรือกรุบ้อม

พุทธลักษณะเป็นพระนาคปรก มีลักษณะตอนบนกว้าง ข้างล่างเล็กคล้ายคอสาก จึงมีบางคนเรียกว่า “พระพิจิตรคอสาก” ก็มี ที่เรียกว่า “พระพิจิตรกรุณา” เพราะพระบรรจุไว้ในกรุลึกมากจนถึงน้ำ พระจึงเชยอยู่ในน้ำตลอดเวลา เมื่อชุดได้จึงผูกธนู สนิมดินกาจับ จนมองดูเกือบไม่รู้จักว่าเป็นพระอะไร ส่วนที่เรียกว่า “พระพิจิตรกรุบ้อม” เพราะชุดได้ที่ บ้อมเมืองพิจิตรเก่า ข้างเกาะศรีมาลา

พระพิจิตรกรุสั้ม

พุทธลักษณะเหมือนพระพิจิตรกรุมะละกอ เป็นพระเนื้อชิน ชุดได้จากเมืองพิจิตรเก่าใต้ต้นสั้ม จึงเรียกว่า “พระพิจิตรกรุสั้ม”

พระพิจิตรกรูข้างเมือง

พระพิจิตรกรูข้างเมืองนี้ มีอยู่ ๒ ชนิดด้วยกันคือ แบบเนื้อชินกับแบบเนื้อดิน ผสมวาน และยังมีพระว่านหน้าทองคำอีกข้างไม่มากนัก ชุดได้จากวัดข้างเมืองพิจิตรเก่าด้านเหนือกำแพงเมือง ตำบลโรงช้าง

พระพิจิตรหลังผ้า

เป็นพระนั่งปางมารวิชัยหรือปางสัจจมาร อยู่ในรูปสามเหลี่ยมชะลุค หลังผ้า เกศยาวผิทธรรมดา ทำด้วยชินบาง ๆ เนื้อขาวมาก องค์ไม่ใหญ่ ฐานกว้างราว ๑.๔ เซ็นติเมตร

พระพิจิตรเรือนแก้ว

พุทธลักษณะ เป็นพระนั่งขัดสมาธิในเรือนแก้ว ข้างบนมี ๒ ขนาดคือ ใหญ่ กับเล็ก เป็นพระเนื้อชินเงิน ผิวดำแข็ง

พระพิจิตรคู่เรือนแก้ว

พุทธลักษณะเป็นพระองค์เล็ก ๒ องค์ นั่งขัดสมาธิในเรือนแก้ว บางคนเรียกว่า “พระพิจิตรสองพี่น้อง” เป็นพระเนื้อชินผิวดำแข็ง และเป็นพระชินสีขาว

พระพิจิตรผงดำ

พุทธลักษณะ เป็นพระนั่งขัดสมาธิ คล้ายพระเม็คน้อยหน้า แต่ทรงชะลุค มีขนาดเท่าพระพิจิตรเม็คข้าวเม่า เป็นพระเนื้อผง มี ๒ ชนิดคือ สีดำและสีแดง ชนิดสีดำ เนื้อละเอียดแข็งแกร่ง เป็นพระที่ทำได้ยากเพราะพบกันน้อยมาก

พระพิจิตรใบเสมา

พุทธลักษณะ เป็นรูปใบเสมา มี ๓ ขนาดด้วยกันคือ เล็ก กลาง ใหญ่ เป็นพระเนื้อชินตำร่า ๆ ถ้านำมาติดตัวนาน ๆ มักจะกลายเป็นสีนวลแกมเขียว กล่าวกันว่าพระพิจิตรใบเสมานี้ ชุดได้จากกรูตาภู่ กรูบ่อม กรูน้ำ กรูตันไทร และกรูวัดกลางเป็นต้น

พระพิจิตรक्रमะเกลือ

พุทธลักษณะ เป็นพระที่นั่งปางมารวิชัย หรือปางสัจจมาร ที่ฐานมีบัวคว่ำบัวหงาย ด้านหลังเว้า วัดความสูงจากฐานถึงเกศได้ ๓ เซ็นติเมตร ๒.๕ มิลลิเมตร พุทธลักษณะที่น่าสังเกต คือ จะเห็นอั้งสะขั้คเจนนมาก เป็นพระชินเงินเช่นกัน

พระพิจิตรพระเจ้าองค์เดียว

พุทธลักษณะ เป็นพระนั่งปางมารวิชัยหรือปางสะดุ้งมาร เกศแหลม องค์พระเป็นรูปสามเหลี่ยม วัดความสูงจากฐานถึงเกศได้ ๓.๘ เซ็นติเมตร และวัดความกว้างของฐานได้ ๓ เซ็นติเมตร เป็นพระเนื้อชินเงิน เช่นเดียวกับพระพิจิตรกฐมเกลือ

พระพิจิตรบุเงินบุทอง

พุทธลักษณะ เป็นพระนั่งปางมารวิชัย มีเรือนแก้วคู่คล้ายขุนแผน เป็นพระเงินและทองคำแผ่นบางๆ มี ๓ ขนาด นับว่าเป็นพระเครื่องชั้นสูงของจังหวัดพิจิตร ของเก่าจริงๆ จะผิดกับของใหม่ คือ ของใหม่สีทองจะผิดกับของเก่าและมีความหนักกว่าอีกด้วย

พระพิจิตรกำแพงเขย่ง

พุทธลักษณะคล้ายพระพิจิตรใบข้าว ผิดกันแต่พระบาทข้างหนึ่งเป็นปุมยื่นออกมาบางคนเรียกว่า “พระพิจิตรกำแพงเขย่งตีนโต” ก็มี เป็นพระเนื้อชิน ไม่มีเนื้อดินหรือว่านเลย ชุดได้จากเมืองพิจิตรเก่า มีอยู่หลายกรุ เช่น กรุมะดั้น กรุตาผั้น และกรุตาโล่ เป็นต้น

พระกำแพง ๕๐๐ หรือพระแพง

พุทธลักษณะ เป็นพระพิมพ์แพงใหญ่ มีพระองค์เล็กๆ นั่งเรียงเป็นแถว ชุดได้จากกรุพระปรารักษ์ และวัดบางกลาน อำเภอโพทะเล

เท่าที่ผู้เขียนรวบรวมมานี้ เป็นพระเครื่องเมืองพิจิตร หรือที่พบในจังหวัดพิจิตรทั้งสิ้น นับว่ามีมากพอสมควร ปัจจุบันนี้มีผู้ทำขึ้นใหม่มากมายเช่นกัน ที่เป็นของเก่าจริงๆหายากมาก ราคาเข้าก็แพงมากด้วย เพราะปัจจุบันนี้พระพิจิตรมีชื่อเสียงมากที่สุดทีเดียว